

פלפולא דאורייתא

שיעורו של הנאון רבי רפאל סויד שליט"א

ראש כולל שערי דעה

פרשת צו תשפ"ד

גיליון מס' 16

הערות בדיני תשלום בתחבורה ציבורית

יחזיר יתברר שלא גזל, והנה בכיאור הסכרא של המדינה, לכאור זה משום שהוא חוק שא"א לאכוף אותו, שהרי אין מציאות לאכוף תשלום מהעבר בתח"צ, וחוק שא"א לאכוף אותו אינו חוק. ולפי"ז אינם מוחלים זאת כלל. והנה יל"ד בזה בכמה אופנים, א' שהלא ידוע שבכותל המערבי מתירים לנסוע ללא תשלום במוצ"ש על דעת לשלם לאחמ"כ, וחזינן שיש אפשרות לשלם לאחמ"כ למרות שאין דרך לאכוף. ב' יש בכלל זה אף נפק"מ בהל' סוכה, דהנה מצוי לראות סוכות שעומדות ברחוב, וזה בניגוד לחוק, ואי נימא דאמרי' דינא דמלכותא דינא באר"י [ואכמ"ל בזה], א"כ הוי סוכה גזולה, ולא אכל בסוכה, וברכותיו לבטלה, אולם ידידי הרה"ג ידידיה אלמשעלי שליט"א טען בזה בספרו חלקו של ידיד [סוכה סי' י"ב] שמכיוון שמבחינה חוקית מנהלית אין אפשרות לפרק את הסוכה אלא רק לאחר שבוע, הרי שמבחינה חוקית הדבר חוקי להעמיד את הסוכה למשך ימי הסוכות. ועוד יש לדון בזה, שגם אם דינא דמלכותא דינא מ"מ היינו רק בדברים שנוגעים למלכות, אבל כאן הוא נוגע לבני רה"ר, ובזה לא אמרי' דינא דמלכותא דינא. וביותר יש לחלק שלא עלה דעת אדם לומר שכל בניה לא חוקית תהא נחשבת כגזילה, שהסיבה שהם אוסרים זאת הוא מפני סיבות אחרות ולא מפני שהוא גונב אותם, ולכן גם בבניית סוכה ברה"ר אינו גזול את המדינה ואת הציבור, אלא שהם מעכבים מלהעמיד מבנה ללא רשיון, אבל אין בזה דין גזילה, ולאחר זמן פורסמה חו"ד חדשה מהיועץ המשפטי של משרד התחבורה שאין בהוראה קודמת כדי לפטור מבחינה מצפונית לשלם על חובות ישנים, ויש לפלפל בגדרה של הודעה זו, וצ"ע.

ד'. שמעתי לדון במעשה שהי' באחת הישיבות, בבחור שהזמין הסעה לים, עם עשרים מקומות, והמחיר של ההסעה הוא שבע מאות שקלים, וכל בחור צריך לשלם שלושים וחמישה שקלים, ובסופו של דבר הגיעה הסעה של עשרים ושלושה מקומות, והחברה גובה ע"ז אותו מחיר, וע"כ הציעו לשלושה בחורים נוספים להצטרף אליהם, בסוף הנסיעה ביקשו מהבחורים תשלום, והבחורים רצו להיפטר, בטענת זה נהנה וזה לא חסר, ואמרו שכאן זה לא עביד למיגר, כיוון שלא הייתה אפשרות לצרף בחורים נוספים, ולא סיכמו איתם מראש, שהנסיעה בתשלום, ולפני שנדון בסיפור זה, נביא מעשה נוסף, באברך שיצא מחתונה בירושלים וחיפש היכן האוטובוס לבני ברק, והציעו לו חברי החתן לחזור באוטובוס של חברי החתן, וכשהגיעו לבני ברק, בקשו ממנו הבחורים שישלם על הנסיעה, ונראה לענ"ד שבמקרה הראשון חייב ובמקרה השני פטור, וזאת משום שהלא אם נשאל כל אדם מה חשב באופן טבעי על המקרה הראשון, יאמר שצריך לשלם, כיון שאין סיבה שהעשרים הראשונים צריכים לשלם ושלושה האחרונים

הנה לאחר הרפורמה בתחבורה הציבורית ששינתה את כללי התשלום, באופן שהתשלום על הרב קו עובר למשרד התחבורה, והוא מעביר את הכסף לחברות התח"צ לפי כמות הנסיעות, ועוד בונס על כל נוסע שתיקף ברב קו, היה מי שטען להקל ופטר מלשלם באופנים מסוימים, והאריכו בזה כמה מחכמי זמננו, ראה בקונטרס סיכום דיני התשלום בתחבורה ציבורית להרה"ג פנחס גרינברגר שליט"א, ובמאמריו של הג"ר דוד בריזל שליט"א בקבצי בית אהרן וישראל תשפ"ב, ובקונטרס פסקים והלכות מידידי הרה"ג יוסף אביטבול שליט"א שסיכם את השיטות בענין זה, ולא באתי אלא לכתוב כמה הערות בשולי הדיון, הדברים נכתבו באופן מכוון בצורה מעט מסורבלת, בבחינת "דברים שאסור לאומרם בפני ע"ה"...

א'. שמעתי בשם הגראי"ש גריינימן שליט"א לטעון שאין לומר שחברות התח"צ הם שליחות של המדינה, להביא שירות לציבור, שהלא סברת המתירים לקחת את ממון המדינה ללא רשות, הוא משום שאין רשות כזו ששמה מדינה במצב הקיים, וא"כ אין מי שיחתום חוזה מול החברות, וממילא לשליחות כזו אין תוקף, ושוב הכל חוזר לחברה, ודו"ק.

ב'. והנה יש הטוענים שלסוברים שאין למדינה בעלות, אין הם יכולים לקבוע שאם החברה לא העמידה אפשרות לנוסעים לשלם, שאין צורך לשלם בפעם אחרת, ואדרבה לסוברים שלמדינה יש בעלות יש להקל עפ"י הוראות משרד התחבורה, אולם שמעתי מהגרש"צ רוזנבלט שליט"א באב תשע"ו לענין החוק שפוטר מתשלום היכן שמכשיר התיקוף לא עובד, שיש לזה תוקף הלכתי, כיוון שעל דעת זה מפעילה החברה את השירות. והעירוני לענין החוק להגנת הצרכן שקובע שאם נכתב בטעות מחיר זול על המוצר, אין לגבות יותר מסכום זה, והיה מעשה שעל מוצר נכתב 0.99 במקום 99.0 ובעל החנות עמד ואמר שזה גזל לשלם פחות משקל על מוצר שמחירו כמאה שקלים, ונראה שיש צדק בדבריו, ואין לחוק זה תוקף מבחינה הלכתית, שאמנם מבחינה חוקית כל עסק צריך רשיון, וא"כ לכאור' אפשר לומר שעל דעת זה הוא פתח את העסק, אולם חוקי רישוי עסקים, הם נטו בגלל שליטת המדינה, ואדם יכול לומר שאינו מכיר בהם, משא"כ חוקי התח"צ ביחס לחברה הם חלק מההסכם של החברה, ועל דעת זה מקבלים את הסבסוד, ויש לפלפל בזה עוד.

ג'. ויש שטענו שישנה הוראה ממשרד התחבורה שאי"צ לשלם חובות בתח"צ, כלומר שמי שלא שילם, ופקח לא תפס אותו, פטור מלשלם, והשאלה היא האם דמי למחילה ופטור, או שאינו ניתן להישבון אך אינו מוגדר כמחילה על החוב, ויש בידו עוון גזל ואם

יפטר, וא"כ זה האומדנא של דעתם, אא"כ היו אומרים במפורש אחרת. לעומת זאת באוטובוס של חברי החתן הלא אוטובוס זה הוא על חשבון החתן, וחברי החתן אינם משלמים על הנסיעה, ולחתן ולהוריו באמת לא איכפת שיצטרף עוד אדם בחזור, אם יש מקום פנוי, ובפרט אם אותו אדם הוא אחד המוזמנים, וא"כ הר"ז בגדר זה נהנה וזה לא חסר, ובוודאי שלא עבד למיגר.

ה'. ובעצם השאלה האם מותר להשתמש בכספי המדינה שלא כחוק, יש להעיר כמה הערות, הנה מחמת דינא דמלכותא דינא וכדו', דעת הרבה מהפוסקים שאין זה שייך באר"י, בשלטון שנגד התורה, ויש בזה דעות שונות, וכמובן שזה כבר סיבה להחמיר, וכן מפני "תיקון העולם", וכן שמעתי בשם הגר"י פוזן זצ"ל.

ו'. ויש להקדים בענין זה מה ששמעתי בשם הגר"י שרייב שליט"א שאמר שאביו הג"ר פנחס זצ"ל שהיה ניצול שואה, ונתייתם מאביו ואימו הי"ד, היה באפשרותו לקבל הון עתק כפיצויים מגרמניה, לו היה מצהיר שהיה באירופה בזמן שהוריו נרצחו, [ואליבא דאמת ה"י כבר בטהרן], ושקל בענין, והחליט שא"י השתדלות המחויבת, ואמר הגר"י דאמנם אביו לא היה אדם עשיר, אולם חיתן את כל ילדיו, ולא הלך מן העולם עם חובות, ויש לציין שהמשגיח דפוניב' מו"ר הגר"א גינזבורג זצ"ל ה"י אומר שהשתדלות היא קנס, וע"כ כשיש צד איסור כבר לא קנסוהו לעשות השתדלות זו, אמנם יל"ע בזה ממה שהקילו בפוסקים בהפסד מרובה, וצ"ע].

ז'. שמעתי מהג"ר עמרם פריד שליט"א בענין נסיעה באוטובוס בלא תשלום, שיש המקילים בדבר מכיוון שהמדינה משלמת לחברה ללא קשר כמה אנשים נסעו באוטובוס, ואמר דאין להקל בזה, והיינו משום שהאוטובוסים הם בבעלות החברה, וא"כ בזכות החברה להתנות שאסור לעלות ללא תשלום, ומי שעולה בלא תשלום הוא גוזלן מחמת שעולה ללא הסכמה, ולא מחמת שלא משלם, ואלא דא"כ יל"ד שלא מחויב לשלם אחר שכבר עלה, כיון דבלא"ה כבר עלה בלא תשלום, וע"ז ענה הגר"ע פריד דמ"מ מחויב למנוע איסור למפרע, וכבר דנו בזה האחרונים האם אדם מחויב למנוע איסור למפרע, ע"י בשו"ת חידושי הרי"מ [חו"מ סי' טז], והארכתי בזה בקונטרס מנחת רפאל [ה"ג סי' א] והוכחתי מתוס' בשבועות [טא,] שאדם מחויב למנוע את עצמו מלעבור על איסור למפרע.

ח'. ונשאלתי האם מותר לקחת שקיות נשיאה מהסופרמרקט ללא רשות, כיון שהתשלום מועבר למשרד להגנת הסביבה, ואמרתי שאסור לקחת, והיינו משום שאמנם הכסף מועבר למדינה, אך מכיוון ששקית זו עולה לבעה"ב, וכיום לא מעלה את המחירים של המוצרים עקב השקיות, ולפני שעבר חוק השקיות גלגל שוק זה כמיליארד ש"ח, ועקב החוק ירדה צריכת השקיות בארבעים ושנים אחוזים, וא"כ הוי גזילה מבעה"ב ולא מהמדינה. [וכמו"כ לגבי רישום פיקטיבי של בחורים ואברכים בשיבות וכוללים, כיון שהתקציב הישיבות והכוללים הוא גלובלי, ולא לפי מספר הבחורים, וע"כ נחשב שגזול משיבות אחרות, והיינו דווקא כשרושם אברכים שלא לומדים כלל, ולא כשמיסבות טכניות רושם אברכים שלומדים במקומות אחרים אצלו. אכן לגבי תביעה ממונית, יל"ד האם שאר האברכים יכולים לתבעו ממון, כיון שאינו לוקח ממון בידיים, אלא גורם שיכנס כסף לחשבון הבנק, וכידוע הכסף בבנק הוא בגדר הלוואה ולא פיקדון, וממילא מי שפורץ בדרך ממוחשבת לחשבון בנק, אינו גוזלן אלא בגדר קורע שטרותיו של חברו, כיון שמוחק את החוב של הבנק לאותו אדם, וא"כ חייב רק מדינא דגרמי].

ט'. כמו"כ יש לדון שיש לחלק בין לקיחת ממון מהמדינה, לבין אי תשלום מיסים, והיינו משום שאף אם נאמר שאחרי שהממון אצלם יש להם בעלות, מ"מ אפשר דאינו מחויב לשלם להם מיסים, כיון שאינו מכיר בבעלותם, [והכסף שאחרים שילמו אינו נשאר בבעלותם של אלו שנתנו, מכיוון שהתייחסו כמסך זה].

י'. בדידי הוה עובדה שהתבקשתי לעזור בכתב תביעה לאדם שנפגע מחברת חשמל, והתביעה היא כמובן בערכאות, ולכאור' יל"ד שאין היתר לגבות את כל הפיצויים שניתנים ע"פ חוקי המדינה, אלא את דמי הנזק בלבד, [ואמנם זו החלטה שלהם שלא ללכת לדין תורה, אבל עדיין אי"ז מתיר לגבות ממון שלא מגיע עפ"י דין], אולם בחברות ביטוח יש לומר ששפיר דמי לתבוע בערכאות את כל הפיצויים, כיון שכך סוכס שהפיצויים יקבעו בערכאות, ובחברות ממשלתיות, ולכאור' תליא בנידון האם מותר לקחת ממון מהמדינה ללא הסכמתם, אלא דיש מקום לומר דדמי לחברת ביטוח, כיון שדנים אותם לפי חוקיהם.

יא'. ראיתי מובא מהרב יעקב וירזבינסקי שיחי' מנהל ישיבת אורחות תורה ששאל את הגר"א ל' שטיינמן זצ"ל האם מותר לבקש תקציב מהאפוטרופוס הכללי [שכל מי שמת בישראל ללא יורשים, הכסף מועבר למדינה, שמעבירה את הכסף לעמותות שונות] ואמר הגר"א ל' דהוי גזל גמור, כיון שאין לך אדם בישראל שאין לו יורשים, וא"כ הוי גזילה מהיורשים האמיתיים, ויל"ד בזה מאחר והכסף אינו בעין, אלא כל הכסף מעורב בחשבונות הבנק מכלל הכסף של המדינה, ועוד דהוי זוטו של ים, מאחר והמדינה לקחה ממון זה. ואע"ג דאינו אבודה ממנו ומכל אדם, י"ל עפ"י מה ששמעתי ממו"ר הגר"ד מילר שליט"א בשם הגר"ש רוזובסקי זצ"ל שה"כ אדם" הוא שיעור ב"אבודה ממנו", וא"כ אף הכא הדבר אבוד ממנו באופן מוחלט, וצ"ע.

[אמנם יש מקרים מסוימים שהדבר אסור, וכגון במעשה שנשאל אאמו"ר שליט"א באישה עשירה גלמודה שמתה בספרד, והתקשר עו"ד מספרד לאישה בישראל ששמה הוא כשם אותה אישה בספרד, והציע לה שתצהיר שהיא קרובת משפחתה, והיא תקבל את כל עשרות המיליונים, והיא תיתן לו אחוזים נאים, ואמר אאמו"ר שליט"א לאסור, כיון שאין לך אדם בישראל שמת ואין לו יורשים, וא"כ גזול את יורשי אותה אישה, והתם לא הוי זוטו של ים, כיון שהכסף עוד לא נלקח לאוצר המדינה, וכן הוי אותו ממון ממש, ודו"ק, ואמנם יש לציין שבלא"ה בהרבה מהמקרים מדובר בעוקץ, ואכ"מ].

יב'. שמעתי מאאמו"ר שליט"א להעיר שאף אי נימא שמותר להשתמש מלשלם מיסים למדינה, מ"מ בעל עסק שמקבל מע"מ מהקונים, אין לו לקחת את הממון לעצמו, כיון שהוא סה"כ שליח להעביר את הכסף לרשויות המס, וכיון שהלקוח משלם תוספת המע"מ רק מפני שהמוכר מוכרח להעביר תשלום זה למדינה, ולולי זאת לא היה הקונה מוכן לשלם לו מחיר גבוה כל כך על המוצר, והרי זה תנאי שמשלם לו תוספת זו רק בתנאי שהוא מעביר זאת למדינה, ובאופן כזה חייב להחזיר המע"מ לקונה.

יג'. ויש לציין שדעת הרבה מפוסקי דורנו הייתה באופן נחרץ שאין להתיר דבר זה כלל ליטול כספים מהמדינה שלא כחוק, ומהם הגר"י"ש אלישיב, הגר"ש אורבך, והגר"ע יוסף זצ"ל.

יד'. ולסיכום, אמנם היו שהקילו בזה באופנים מסוימים, אך מכיוון שגזל הוא דבר שלא מועילה בו תשובה, וכבר אמרו גזל מקטרג בראש, ע"כ יש להיזהר מאוד מלסמוך על דעות יחידות, ולתלות את יביו על דעות אלו.

לע"נ חטון קלרה בת סלחה ע"ה

לתגובות והערות ולהצטרפות לקבלת העלון במייל

zx0527103930@gmail.com

ניתן לשמוע את השיעורים בקו פלפולא דאורייתא

074-7964884 וכן בקול הלשון תחת השם הרב

רפאל סוויד

השיעור מתקיים מידי יום רביעי בשעה 23:15-23:45

בביהכ"נ היכל אברהם צבי רח' נחשוני 3 ב"ב